

“ЖЕЙН ЭЙР” РОМАНИДА ГЕНДЕР ВА ЖИНС БИЛАН БОҒЛИҚ МЕТАФОРЛАРНИНГ ФАОЛЛАШУВИ

Улугова Шохида Шохруховна,
СамДЧТИ 2- босқич докторанти

Калит сўзлар: концептуал метафора, феминизм, қафасдаги қуш, мустақил аёл, гендер омиллар, ижтимоий шароит, фрейм, воқелик.

Виктория даври адабиёти намунаси бўлган "Жейн Эйр" романи бош қахрамони ижобий персонаж эканлиги адабиётшунослар томонидан эътироф этилган (Taylor, Shuttleworth 1998:29-41; Chase 1984). Жейннинг тўғрисиқлиги ва дил изҳоридаги самимийлиги хатто замонавий ўқувчиларни ҳам ҳайратга солади. Уларнинг фикрича, роман "исёнчи феминизм" руҳида суғорилган эмиш. Чунки улар Жейннинг ижобий сифатларини "жамиятда ҳаёт кечириш меъёрлари ва анъаналарини инкор этиш" сифатида таърифлашни маъқул кўрадилар (Gilbert and Gubar 1979:339). Танқидчилар, бундан ташқари, Жейнни атрофидагилар унинг ақл-заковати ва эҳтиросли муҳаббати сабабли унчалик қабул қилмаганликларини таъкидлаб ўтадилар. Ҳақиқатан ҳам, у мустақил фикр юритиш ва қарор чиқаришга мойил шахс. Аммо, роман матни билан танишиш жараёнида бош қахрамонга нисбатан берилган баҳо ҳар доим ҳам ҳақиқатга мос келавермаслигини кўрамиз. Зеро, Жейн – конун-қоидаларга, тартибга риоя қиладиган инсон ва шу қоидаларга ақл-заковат ила ёндашади. Тадқиқотчилардан бири қайд этганидек, "Жейн эҳтиросли ва патриархал тизим қоидаларидан воз кечган бўлса-да, лекин, у мустақиллик сари қўяётган қадамларида ўз вазифаси, хизмати ва танлови нимадан иборат бўлиши кераклигини яхши ҳис қилади. У жамиятга эркаксифат одам билан кириб келишни ҳеч қачон орзу қилмайди. Аксинча, унинг хатти-ҳаракатлари доимий равишда қайси жинс вакиласи эканлигидан дарак бериб туради" (Conness 2004:130).

Дарҳақиқат, биз ҳам роман матни билан батафсил танишиш жараёнида

Жейннинг аёлга хос иффати ва жинсга муносабати ўз даврига нақадар мос келишини кузатдик. Ҳа, Жейн қатъиятли ва эҳтиросли шахс, аммо, у қаерда бўлишидан (Ловуд, Торнфильд ёки Мортонда) қатъи назар, патриархал тузумни тамоман йўққа чиқаришга интирмайди. У сўзсиз, мустақиллик, эркинлик ва тенглик тарафдори, лекин, буларнинг барчаси ижтимоий талаблар доирасида, Оллоҳ белгилаган қоидалар камровида бўлмоғи даркор.

Бизнингча, Рочестер Жейнга таъриф беришда бекорга уни қушга қиёсламаган бўлса керак. Қиёсланг:

I see at intervals the glance of a curious sort of bird through the close-set bars of a cage: a vivid, restless, resolute captive is there; were it but free, it would soar cloud-high. (Chapter 14, p.130);

"Jane, be still; don't struggle so, like a wild frantic bird that is rending its own plumage in its desperation."

"I am no bird; and no net ensnares me; I am a free human being with an independent will, which I now exert to leave you." (Chapter 23, p.241).

"...Consider that eye: consider the resolute, wild, free thing looking out of it, defying me, with more than courage — with a stern triumph. Whatever I do with its cage, I cannot get at it—the savage, beautiful creature! If I tear, if I rend the slight prison, my outrage will only let the captive loose. Conqueror I might be of the house; but the inmate would escape to heaven before I could call myself possessor of its clay-dwelling place."

And it is you, spirit—with will and energy, and virtue and purity—that I want: not alone your brittle frame. Of yourself you

could come with soft flight and nestle against my heart, if you would: seized against your will, you will elude the grasp like an essence—you will vanish ere I inhale your fragrance. (Chapter 27, p.304).

Юқоридаги матн парчаларида Рочестер Жейнни таърифлаш учун тўхтовсиз "қуш" метафорасидан фойдаланаётганини кўрамиз. Одатда, қушларнинг ижобий хислатлари уларни оламдаги яхши нарса ва ходисаларга хослашга имкон беради. Масалан, уларнинг осмондаги серҳаракат пирпираб (учиб) юрган гавдаси тинчлик, озодликка қиёсланса, уларнинг сайраши ёки чуғур-чуғури ҳаёт завқидан, бахтиёрликдан дарак беради.

Романни ўқишда давом қиламиз:

Once more on the road to Thornfield, I felt like the messenger-pigeon flying home. (Chapter 36, p.406).

But in his countenance I saw a change: that looked desperate and brooding—that reminded me of some wronged and fettered wild beast or bird, dangerous to approach in his sullen woe. The caged eagle, whose gold-ringed eyes cruelty has extinguished, might look as looked that sightless Samson. (Chapter 37, p.415).

The water stood in my eyes to hear this avowal of his dependence; just as if a royal eagle, chained to a perch, should be forced to entreat a sparrow to become its purveyor. But I would not be lachrymose: I dashed off the salt drops, and busied myself with preparing breakfast. (Chapter 37, p.423).

Охирги учта парча "қуш" метафорасига мурожаат Жейннинг нутқи учун ҳам бегона эмаслигидан гувоҳлик беради. Биринчи парчада Жейн ўз ҳолатини (Торнфильдга қайтиш) "уйга учаётган хабарчи – кабутарга ўхшатмоқда. Зеро, Жейн қандайдир бегона юртга эмас, балки ўз ўрганган маконга қайтмоқда ва шошилиши табиий.

Жейн Торнфильдга қайтганидан сўнг Рочестерни учратиши муқаррар, аммо, бу учрашув қандай кечишини билолмасдан ҳайрон. Чунки Рочестер қандайдир оддий қушча эмас, балки

"қафасдаги бургут" ва бургутга тўсатдан яқинлашиш хавфли.

Рочестер учун эса Жейн "осмондаги омад" бўлиб қолаверади ва ўз қалби (кучоғи)ни Жейндек қуш учун "уя" бўлишидан қочмайди. Қиёсланг:

"Never will, says the vision? But I always woke and found it an empty mockery; and I was desolate and abandoned—my life dark, lonely, hopeless— my soul athirst and forbidden to drink—my heart famished and never to be fed. Gentle, soft dream, nestling in my arms now, you will fly, too, as your sisters have all fled before you: but kiss me before you go—embrace me, Jane." (Chapter 37, p.417).

"Oh, you are indeed there, my skylark! Come to me. You are not gone: not vanished? I heard one of your kind an hour ago, singing high over the wood: but its song had no music for me, any more than the rising sun had rays. All the melody on earth is concentrated in my Jane's tongue to my ear (I am glad it is not naturally a silent one): all the sunshine I can feel is in her presence." (Chapter 37, p.423).

"Miss Eyre, I repeat it, you can leave me. How often am I to say the same thing? Why do you remain pertinacious perched on my knee, when I have given you notice to quit?" (Chapter 37, p.426).

"Қуш" метафорасининг эркакларга қараганда аёллар таърифида кўп ишлатилишининг сабаби, эҳтимол, қушнинг юмшоқ, нозик ва гўзал қиёфаси аёлнинг назокатли табиатига ўхшатилиши билан боғлиқдир. Шунинг билан биргаликда, қушнинг баъзи хислатлари кишида салбий ассоциация туғдириши мумкин. Жумладан, бу нозик жонзотлар узоқ вақт мобайнида қафасда қолиши ҳамда шунинг билан ўз хўжайинига ҳузур бағишлаши мумкин. Аммо, қушнинг бундай хусусиятлари ҳам айрим ҳолатларда аёллар тақдирига мос келиб қолади: уй-рўзғор, оила ташвишлари, жамоадаги муҳит "қафас" тайёрлаши кутилган ҳол. Шу боис, бадиий асар ижодкорлари хотин-қизларга нисбатан жамиятда қўйилган чекловларни тасвирлашда "қуш" метафорасидан тез-тез фойдаланиб турадилар. Жумладан, ўзбек

мумтоз адабиёти намояндалари ҳам феодал жамиятда мавжуд бўлган аянчли аҳволни тасвирлашда "қафасдаги куш" образига кўп бора мурожаат қилганлар.

Қафасдаги кушнинг ҳаёти хавфдан холи бўлса-да, лекин, у озодлик ва мустақиллик бахтига муяссар эмас, одамликдаги қушлари сингари эркин қанот қоқа олмайди, чунки қаноти ва оёғи боғланган. Боз устига, қафасдаги куш ўз имкониятларидан фойдаланиш ҳуқуқидан маҳрум, унинг қўлидан келгани фақат сайраши билан хўжайинни хурсанд қилиш. Бу – аёлнинг пешонасига битилган тақдир. Валерия Стил гувоҳлик беришича, "киролича Виктория даврида яшаган аёлнинг ягона вазифаси – ўз хусни-жамолини сақлашдан иборат бўлган. Унга доимий равишда чирой энг муҳим хислат эканлиги ўқтириб келинган" (Steel 1985:102).

"Жейн Эйр" асарининг аёл персонажлари айнан шу "қафасдаги куш" тимсолидир. Жумладан, Жоржианани оладиган бўлсак, Ридлар оиласининг энг хушрўйси бўлган бу қизни ўз чиройи тарбиясига таъсир кўрсатади ва у худбинга айланади. Мавжуд ижтимоий қоидаларга биноан Жон ота-онасининг ҳамма мулкига бўлганини кўрган Жоржиана қисматдан зорланади ҳамда Лорд Эрвинга турмушга чиқолмагани учун Элизани айбдор қилади. Эндиликда унинг ҳаракати "кекса бўлса-да, лекин, бой жуфтни топиш: an advantageous match with a wealthy worn-out man of fashion" (Chapter 22, p.230).

Кўринадики, Шарлотта Бронте бу қизнинг қисматидан афсусда. Жейн хотинларнинг ошхонада тўпланиб қолгани ҳақида хабар бераётганида яна ўша "қафасдаги куш" образи фаоллашади: "they dispersed about the room, reminding me of a flock of white plummy birds" (p.160).

Худди шу қабилдаги образликни Инграм хоним тавсифида ҳам учратамиз: "infatuatedly pluming herself on success, when her pride and self complacency repelled further what she wished to allure" (p.175).

Инграм хонимнинг Рочестерга турмушга чиқиш режаси бошқачароқ: у эрни ўзига рақобатчи эмас, балки

"хичиндек эгилувчан" бўлишини хоҳлайди:

"Whenever I marry," she continued after a pause which none interrupted, "I am resolved my husband shall not be a rival, but a foil to me. I will suffer no competitor near the throne; I shall exact an undivided homage: his devotions shall not be shared between me and the shape he sees in his mirror. Mr. Rochester, now sing, and I will play for you." (Chapter 17, p.168).

Аммо, афсуски, орзу амалга ошмасдан қолади. Рочестер охир-оқибатда Жейнни танлаганидан сўнг, Инграмнинг қари қизликдан кутулиш режаси хомхаёл бўлиб қолади.

Романдаги яна бир аёл персонаж Берта Мейсоннинг "қафаси" – болохона. Унинг ягона умиди онасининг ота-онасидан қолган мулк. Бироқ, отаси ва акалари унинг нолойиқ хулқини намойиш этмаслик учун Ямайка оролига жўнатишни маъқул кўришади.

Романнинг 12–боби бошланишида Жейн Фейрфэкс хоним Торнфильдга йўл олиши баён қилинаётганида Жейн тўсатдан аёлларнинг жамиятдаги ноҳақликлардан нақадар азобланиши ҳақида сўзлайди:

Millions are condemned to a stiller doom than mine, and millions are in silent revolt against their lot. Nobody knows how many rebellions besides political rebellions ferment in the masses of life which people earth. Women are supposed to be very calm generally: but women feel just as men feel; they need exercise for their faculties, and a field for their efforts, as much as their brothers do; they suffer from too rigid a restraint, too absolute a stagnation, precisely as men would suffer;. (Chapter 12, p.101).

Дарҳақиқат, Рочестер Жейнни қафасдаги кушга ўхшатганида у патриархал тизим қонун-қоидалари аёлларнинг мустақиллигини қаттиқ чеклаб қўйганлигидан норози эканлигини маълум қилади. Жейннинг қуйи табақа вакили бўлиши ва Ловуддаги мавқеи шунга сабаб эканлиги Рочестер қўллаётган "close-set bars of a cage" ва "captive" каби ибораларда намоён бўлади. Айни пайтда, Жейн

"матонатли" (resolute) ва "тиниб-тинчимас" (restless) инсон ва озодлик, Мустақилликка интилувчан шахс. Шу сабаб бўлса-ки, Рочестер уни "интилувчан, ҳаракатдаги кушга" ўхшатади: "When you are inquisitive, Jane, you always make me smile. You open your eyes like an eager bird, and make every now and then a restless movement" (p.296).

Рочестер ва Жейн Торнфильд олчазорида учрашганларида "куш" метафораси бошқача талқинда фаоллашади. Энди Жейн қафасга кўниккан жонзот эмас, балки қанотлари билан қафасни уриб синдириб озодликка чиқаётган кушдир. Бу, ўз навбатида, жамиятдаги ноҳақлик Жейнни Рочестердан ажрата олмаслигидан дарак беради. Қиёсланг:

"Jane, be still; don't struggle so, like a wild frantic bird that is rending its own plumage in its desperation."

"I am no bird; and no net ensnares me; I am a free human being with an independent will, which I now exert to leave you." (Chapter 23, p. 241).

Кушнинг жисмоний жароҳати Жейннинг руҳий жароҳатини метафорик ифодаламақда. "Қафасдаги куш" метафораси Жейннинг қалбига жароҳат изини қолдиради ва шу боис бу ўхшатиш тўғридан-тўғри инкор этилмоқда: "no bird; and no net ensnares me", чунки у ўзини "мустақил хоҳишли озод шахс (a free human being with an independent will) деб билади.

Эътибор беринг: Жейн "woman" сўзининг ўрнига "human-being" ("одамзод") тушунчасига мурожаат қилишининг сабаби ҳам жамиятда ўз ўрнига эга бўлиш ниятига ишорадир.

Жейн қўллаётган яна бир метафорик ибора "no net ensnares me" (ҳеч қандай тузоқ мени ушлаб туролмайди") хавфли ҳолатдан хабар бериб, Торнфильддан кетиш ҳақидаги қарори тўғрилигига ишонч билдиради. Рочестерга хотин бўлиш ҳам хавфдан холи эмас: "to have surrounded to temptation; listened to passion; made no effort— no struggle – but to have same down in the silken snare" (p.345).

Жейн Рочестерга бўлган севгисини қизғаниш билан биргаликда, ўз мустақиллигини "ипак тузоққа" алмашишни ҳам истамайди. Яхшиси, барча "қафас"лардан чиқиш ва ўзликни сақлаб қолиш. Турмушга чиқиб, мустақилликни йўқотиш ўйи Жейнни иккилантирмоқда, аниқ қарорга келиш муаммо. Албатта, Жейн Рочестердан воз кеча олмайди, унга боғланиб қолган. Романнинг охириги саҳифаларида Жейннинг Торнфильддан кетишга рози бўлганини кўрамыз.

Кейинчалик Рочестернинг ақлдан озган хотини Берта Мейсон ҳақида хабар келганидан сўнг тўй тараддуди тўхтатилади ва Жейн, Рочестернинг қасамига қарамасдан, Торнфильдни ташлаб кетишга аҳд қилади. Чунки у Рочестернинг аввалги севгилиси Селиннинг ҳолатига тушишни хоҳламайди. Аччиқланган ва тушқунликка тушган Рочестер яна "қафасда куш" метафорасига мурожаат қилишга мажбур:

Whatever I do with its age, I cannot get at it—the savage, beautiful creature! If I tear, if I rend the slight prison, my outrage will only let the captive loose. (Chapter 27, p. 304).

Ушбу ҳолатда метафорик фрейм кўйидаги кўринишда ривожланади:

Its cage→ the frame, the body, the superficial Jane;

Bird in the cage→ the free spirit of Jane;

Seized against the will→ the act of forcing Jane to stay against her will.

Рочестер "cage" ("қафас")дан ташқари, Жейннинг жисмоний ҳолатига ишора қилувчи "the slight prison", "the house", "its clay dwelling place" каби метафораларга мурожаат қилади. Жейннинг табиати, мустақил руҳиятига ишора қиладиган метафоралар қаторига "the savage, beautiful creature", "the captive", "the inmate" кабилар қиради.

Унутмайликки, бу сафар "қафас" маълум даражада химоя воситаси вазифасини бажаради. Жейн ҳозирги ҳолатда эҳтирос уни фақат қурбонга айлантириши мумкин ва унинг ўзлигини

сақлаб қолиш йўлида ҳаракати Рочестернинг жаҳлини босиши мумкинлигини сезади. Рочестер ҳам, ўз навбатида, ҳозир ўз истагини қондира олмаслигини сезади, ҳатто, "у босқинчи сифатида уйга кирса ҳам" (the conqueror might be of the house) "махбусни тута олмайди" he cannot get the inmate). Аммо, худди шу махбус – аҳдида маҳкам турувчи, ҳаракатчан, қалби пок Жейнни истайди, холос.

"Қафасдаги қуш" метафораси Рочестернинг Жейнга қолиш ва Францияга ҳамроҳликда бориш ҳақидаги таклифга рад жавобини олган сўнгги руҳий ҳолатидан хабар беради. Ниҳоят, у Жейнга кетишга рухсат бериш лозимлигини фаҳмлайди. Ушбу метафора, шунингдек, аёлларнинг ижтимоий шароитига нисбатан киноя ролини ҳам ўтамоқда.

Аввалги Жейн "қафасда" бўлишга тамоман рози бўлмаса–да (I am no bird, I am a free human being), кейин негадир ўзи ва Рочестернинг ҳолати, ҳис-туйғуларини тасвирлаш учун яна ўша "қафасдаги қуш" метафорасига мурожаат қилади. Бундай кескин ўзгаришнинг сабаби нимада экан?

Кейинги саҳифаларда Жейн ўзини "хабарчи кабутарга" (messenger–pigeon) ўхшатмоқда. Бу ҳолатда у Торнфильдга қайтишга қарор қилиб бўлган. Чунки у Рочестернинг Мортонга таклиф қилинганидан сўнгги аҳволини ўз кўзи билан кўрмоқчи. Аммо, эндиликда Жейн батамом ўзгарган: у катта оиланинг меросхўрига айланган мустақил шахс; жиян, қариндошларини топган ва улар билан қариндошчилик ришталарини тиклаган. У ўз касбини топган – мактабда ўқитувчи. У энди Рочестер билан нафақат маънавий, балки ижтимоий жиҳатдан ҳам тенг ҳуқуқли шахс сифатида учраша олади, чунки у "мустақил аёл" (independent woman). Демак, "хабарчи кабутар" образи Жейннинг хурсандчилиги ва соф ниятидан дарак беради.

Феодалларча бой-бадавлат уйни кўриш истагида қайтган Жейн "қоп-қора вайрона"ни (blackened ruin) учратади ва Милкотдаги уйга бориб, "ёниб тамом

бўлган чиғаноқ"қа (burn–out shell) нима бўлганини сўрайди.

Бертанинг ёнғинда ҳалок бўлгани ва Рочестернинг тирик қолганини эшитган заҳотиёқ, унинг янги маконига олиб боришларини илтимос қилади.

Фердинда яшаётган Рочестер Жейнга қафасга солинган йиртқич ёки бургутга ("a fettered wild beast or bird", "a caged eagle"), чунки ёнғин асорати, жисмоний нуқсон ва ачинарли ўтмиш уни ҳаракатсизлик, ноумидсизликка етаклаган эди. Юқоридаги метафоралар авваллар Рочестер томонидан Жейнга нисбатан айтилган "қафасдаги қуш" тасвирига кинояли ишорадир. Зеро, олдинлари "қафасдаги қушни" овлашни хоҳлаган шахснинг ўзи қафасда ва ёрдамга муҳтож.

Мазкур ҳолат кейинги сатрларда янада ёрқинроқ тасвирланмоқда, чунки Жейн Рочестерни "занжирбанд қилинган бургутга" ўхшатмоқда:

"The water stood in my eyes to hear this avowal of his dependence; just as if a royal eagle, chained to a perch, should be forced to entreat a sparrow to become its purveyor. (p.417)"

Бу ерда sparrow "чумчуқ" – Жейн, чунки у "янчилган қуш"нинг ёрдамчиси ва нажоткори бўлишга тайёр. С. Фрайманнинг қайдича, Жейннинг ногирон эрнинг нажоткори бўлиши ҳақидаги қарори беихтиёр аёлларнинг тақдирга бўйсунуш ва хўжайинга хизматкорликни ўз бурчи деб билишининг намунасидир (Fraiman 1996:630).

Яна бир тадқиқотчи "Жейн Эйр" романи таҳлилига бағишланган "Heading Out is not Going Home" номли мақоласида шунга яқинроқ фикрни билдиради. Унинг қайдича, Рочестер Жейнни мавжуд тизимга мослашишга қанчалик истамасин, лекин, у бундан бутунлай норози ва қаршилик кўрсатишни давом эттиради. Чунки "Жейн мавжуд тизимдан норози ва қаршилик кўрсата оладиган шахсдир" (Monahan 1988:595). Янги жуфтликни барпо қилишга интилиш унга қўшимча куч бағишлайди.

Романнинг якуний бобларида "қуш" метафорасининг яна фаоллашуви

кузатилади. Эндиликда Жейн Рочестер учун "уя"даги ёки "жўр бўладиган" (nest; sing high; perch) осмондаги турғайга (skylark) айланган. Жейн ҳам бундай ўхшатиш метафораларни қабул қилишга тайёр. Ушбу метафора Жейннинг Рочестер хаётига бағишлаётган хурсандчилик ва ишончдан дарак беради.

Олдинги саҳифаларда келтирилган Эмили Диксоннинг "Орзу" (Hope) сарлавҳали шеърини яна бир бор эслайлик:

Hope is the thing with feathers,

That perches in the soul,

And sings the tune – without the words,

And never stops at all.

Шеърдаги "қуш" метафораси "with feathers" Рочестерни руҳлантираётгандек, у Жейнни ўз орзусига қанот бағишлашига умидвор. Жейн ҳам "нажот куши" бўлишдан қочмайди, энди хаёт кечириш тамойилларига амал қилиш патриархал тизимга таъзим қилиш, дегани эмас.

Сара Пеарсон ёзганидек, "Жейннинг "аёлларча бўйсунуши"ни коидалардан фарқи шундаки, у бу йўлни ихтиёрий равишда танлайди. Биз уни онадан кўра ёш бола, бекадан кўра хизматкор, эрдан кўра хотин ролида кўпроқ кўрамыз. Асосийси, унга шу роллар ёқади, чунки шу мақомда ўз истакларини рўёбга чиқариши мумкин" (Pearson 2008:111).

Бизнингча, Жейн эркак-аёл муносабатларини бутунлай бошқача изга тушириш тарафдори эмас. Мустақил бўлиш, унинг наздида, хотинлик вазифасини бажаришни инкор этмайди. Бунинг исботини роман матнида воқеланган ўсимликлар дунёси–флорага оид метафоралар мисолида ҳам кузатиш мумкин.

Масалан:

I half ventured to hope that he would, even after his marriage, keep us together somewhere under the shelter of his protection, and not quite exiled from the sunshine of his presence. (Chapter 22, p.234).

Романнинг олдинги саҳифаларида баён қилинганидек, Рид хонимнинг жанозасига кетган Жейн бир ой ўтгач

Торнфильдга қайтиб Рочестерни кўрганидан хурсанд бўлади. Аделдан Рочестер Инграмга уйланиши ҳақидаги хабарни эшитганига қарамасдан, ҳали ҳам Рочестер уни химоя қилишидан умид узмайди. "Дарахт" метафорасининг қўлланишида Рочестер Адель ва Жейндек гулларга соябон бўлишга кодирлигига ишора, яъни у шундай катта дарахт. Маълумки, дарахт метафораси кўпинча эркак жинсига хос характерни ифодалаш учун қўлланилади. "Жейн Эйр" романининг феминистик мавзуси ва руҳиятда битилганини эътиборга оладиган бўлсак, дарахт метафорасининг ушбу муҳитда қўлланилгани бироз бўлса–да, ҳайронарли. Чунки Жейн доимо мустақиллик, эркинлик истагида бўлганидан хабардормиз. Аммо, у жамиятдаги удум-анъаналардан бутунлай воз кечолмайди.

Фауна метафораси Рочестернинг нутқида ҳам учрайди. У баъзи вазиятларда Адель ва Жейнни гул ёки бошқа ўсимликларга қиёслайди:

I have been green, too, Miss Eyre,—
ay, grass green: not a more vernal tint
freshens you now than once freshened me.
My Spring is gone, however, but it has left me
that French flower on my hands, which, in
some moods, I would fain be rid of. Not
valuing now the root whence it sprang; having
found that it was of a sort which nothing but
gold dust could manure, I have but half a
liking to the blossom, especially when it looks
so artificial as just now. I keep it and rear it
rather on the Roman Catholic principle of
expiating numerous sins, great or small, by
one good work. (Chapter 14, p.131).

Кейинги бобга назар ташлаймиз:

...but hearing that she was quite
destitute, I e'en took the poor thing out of the
slime and mud of Paris, and transplanted it
here, to grow up clean in the wholesome soil
of an English country garden. (Chapter 15,
p.135).

Бу ерда PEOPLE ARE PLANTS концептуал метафораси фаоллашмоқда. Ўсимликлар хаёт жараёни инсон хаётида қиёсланмоқда, жумладан, баҳор (spring) Рочестернинг ёшлигига ишора. Унинг

дарахтга қиёсланиши эркакликдан дарак берса, ёш Аделнинг гулга қиёси эса – аёллик хусусиятидан даракдир. Эркак ва аёлнинг дарахт ва гулга тенглаштирилиши одат тусига кириб улгургандек кўринсада, лекин, унинг "француз гули"га (French flower) ишораси ўзига хос кўринади. Жумладан, "a sort which nothing but gold dust could manure" ҳамда "it looks so artificial" қайдлари унинг Аделга муносабат рамзидир. Унинг онаси француз раққосаси Селин бир пайтлар Рочестернинг севгилиси бўлган ва онага нисбатан ғзаб қизга йўналтирилмоқда. Буни биз Франциянинг ботқок, лойқа жойга ўхшатилиши ва Британиянинг унумдор тупроғи таърифланишида ҳам сезамиз.

Умуман, "Жейн Эйр" романида ирк миллатга нисбатан очиқ-ойдин тасвирланади. Тадқиқотчиларнинг кузатишича, "романда типик инглиз аёлининг прототиби гавдаланади, Жейн очиккўнгил, ростгўй аёл ва бу уни ҳар қандай бегона юрт аёлига қарама-қарши кўяди" (Jacobson 2000:106). Ҳақиқатдан, юқорида келтирилган парчалар кўрсатишича, француз аёли Селин ва унинг кизи сунъийликда айбланмоқда. Бунинг исботини қуйидаги парчада ҳам кузатишимиз мумкин:

Besides, I was for a while troubled with a haunting fear that if I handled the flower freely its bloom would fade—the sweet charm of freshness would leave it. I did not then know that it was no transitory blossom, but rather the radiant resemblance of one, cut in an indestructible gem. (Chapter 27, p.300).

Бу ерда PEOPLE ARE PLANTS концептуал метафораси Жейнни таърифлаш мақсадида ишлатилмоқда. Оддий гул маълум пайтдан сўнг сўлиб, ўз гўзаллигини йўқотса, Рочестер кўраётган Жейннинг гули ҳеч қачон ўз қадриятини йўқотмайди, чунки у қимматбаҳо тошлар билан безалган (cut of gem). Доимо гуллаб, яшнаб туриш Рочестерни доимо жалб қилиб келаётган гўзалликка ўхшатишган. Айни пайтда Рочестер "its bloom would fade – the sweet charm of freshness would

leave it" дейиш билан француз Селин, италян Жиасинта, немис Клара ва жинни хотини Берта Мейсонларни назарда тутуди. Уларнинг барчаси бошқа миллат вакиллари. Шунинг учун ҳам уларни Рочестер "Others" (Бошқалар, яъни бегоналар) деб атади. Тадқиқотчилардан бирининг кузатишича, "Шарлотта Бронте "Жейн Эйр" романида Британияга одат тусига кирган оқ ва қора танли аёлларни қарама-қарши қўйиш анъанасини давом эттиради" (Meyer 1990:247).

Рочестернинг Жейн билан суҳбати матнини таҳлил қилишга ҳаракат қилиб кўрамиз:

"I am no better than the old lightning-struck chestnut-tree in Thornfield orchard," he remarked ere long. "And what right would that ruin have to bid a budding woodbine cover its decay with freshness?"

"You are no ruin, sir—no lightning-struck tree: you are green and vigorous. Plants will grow about your roots, whether you ask them or not, because they take delight in your bountiful shadow; and as they grow they will lean towards you, and wind round you, because your strength offers them so safe a prop." (Chapter 37, p.428).

Ушбу диалог Торнфильдга ўт қўйиб, ўзини томдан ташлаб вафот этганидан сўнг Рочестер ва Жейн ўртасида кечмоқда. Уйнинг ёниб бўлганини кўрган Рочестер тамоман холдан тойган, кўр ва чўлоқ бўлиб қолган. Воқеадан хабар топган Жейн Рочестерни қўллаб-қувватлаш учун унинг янги макони Ферндинга келади.

Рочестернинг нутқидан маълумки, у тақдирдан тўйган, Жейн олдида ўзини гуноҳкор деб билади. У ўзини Торнфильд боғидаги чакмоқ урган кекса каштан дарахтига ўхшатмоқда. Бу ерда PEOPLE ARE PLANTS концептуал метафорасининг фрейм тузилиши қуйидагича ташкил топганини кузатамиз:

The old lightning – struck chestnut-tree →Rochester himself;
a budding woodbine →Jane;
decay →Rochester's physical handicap;
freshness →the youth of Jane.

Жейннинг жавобида ҳам PEOPLE ARE PLANTS концептуал метафораси фаоллашган, аммо, бу ерда ушбу метафора Рочестерга далда бериш вазифасини бажармоқда. Зотан, Жейннинг таърифидаги дарахт бақувват, ёш ва дадил (green and vigorous"), атрофдаги ўсимликлар унга таъзим қилиб, ҳилпираб туради.

Равшанки, кекса дарахтга интилиб турган ўсимлик Жейннинг ўзи ва балким уларга боғланиб қолган Адель ҳам. Айни пайтда, Жейндан "take delight in your bountiful shadow; and as they grow they will lean towards you, and wind round you, because your strength offers them so safe a prop" эътирофини эшитиш кишини ҳайрон қолдиради. Доимо қатъиятли, мустақил бўлиб келган кизнинг тўсатдан хушомад йўлини танлашига ишониш қийин. Балким, эндиликда Жейн ўз аёллик мавқесини ҳис этиб, Рочестернинг паноҳида бўлиш (take delight in your bountiful shadow), айнан ундан қувват олиш йўлини танлагандир.

Албатта, бундай хулоса барчани бир хилда қониқтирмаслиги мумкин.

Чунки Жейннинг айтаётганлари воқеликдаги вазият билан боғлиқ ҳолда қабул қилиниши лозим. Унинг мақсади – Рочестерни кўллаш, унга далда беришдан иборат ва бундай вазиятда ҳамма нарсани очиқ-ойдин изҳор қилишга имкон қолмайди.

"Жейн Эйр" феминистик асар эканлигини биламиз, шунинг билан биргаликда Шарлотта Бронте ташвиқот қилаётган феминизм иккиёқлама эканлиги ҳам сезилиб туради. Чунончи, Жейн кўллаётган метафоралар унинг ижтимоий нотекислик, камситишдан норози эканлигидан дарак берса-да, лекин, у мавжуд ижтимоий қоидаларни йўққа чиқаришнинг йўлини қидирмайди. Ҳақли равишда қайд этилганидек, асарнинг охирида баён қилинган воқеалар "Жейннинг Рочестерга тобелиги ёки унга устунлик қилишидан хабар бермайди; фақат уларнинг ёнма-ён яшаш учун курашаётганлари ҳақида ҳикоя қилади" (Foulk 2006:20).

Адабиётлар:

1. Taylor B., Shuttleworth S.(ed.). Embodied Selves: An Anthology of Psychological Texts. – Oxford: Clarendon Press, 1998.
2. Chase K. Eros and Psyche: The Representation of Personality in Charlotte Brontë, Charles Dickens and George Eliot. – N.Y. – L: Routledge, 1984.
3. Gilbert S. Gubar S. The madwoman in the attic: The woman writer and the nineteenth – century literary imagination. – New Haven: Yale University Press, 1979.
4. Connex K. Domesticating women: Assertion and aggression in the Victorian novel.– Claremont: Claremont Graduate University, 2004.
5. Steel V. Fashion and eroticism: Ideals of feminine beauty from the Victorian era to the Jazz age. – N.Y.: Oxford University Press, 1985.
6. Fraiman S. Jane Eyre's fall from grace// Case studies in contemporary criticism. – Boston: Bedford, 1996.–P.619-641.
7. Monahan M. Heading out is not going home: Jane Eyre. Studies in English Literature// Autumn, 1988. Vol 28.–P.589-608.
8. Pearson S. L. Religion, gender and authority in the novel of Charlotte Bronte. – Boston: Boston University, 2008.
9. Jacobson K. Cliffs notes on Jane Eyre. – N.Y.: Hungry Minds, 2000.
10. Meyer S. L. Colonialism and the figurative strategy of Jane Eyre//Victorian Studies, 1990. Vol.33.– P.247-268.
11. Foulk A.C. The Victorian outcast: A study of Charlotte Bronte's Jane Eyre and George Eliot's Silas Marner. California: California State University, 2006.

Улугова Ш. Актуализация метафор связанные с гендерными показателями в романе «Джейн Эйр». Роман «Джейн Эйр» является феминистским произведением, и в то же время, следует принять во внимание, что феминизм, который продвигает Шарлотта Бронте, неоднозначен. Метафоры, которые использует Джейн, указывают на то, что она недовольна социальным неравенством, дискриминацией, но она не ищет способа преодолеть существующие социальные нормы.

Ulugova Sh. Actualization of metaphors related to gender indicators in the novel "Jane Eyre". Jane Eyre is a feminist novel, and at the same time, it should be borne in mind that the feminism that Charlotte Bronte promotes is ambiguous. Jane's metaphors indicate that she is disgruntled with social inequality, discrimination, but she is not looking for a way to overcome existing social norms.